"Felsefe Nedir?" Adlı Esere Giriş

Introduction to the Work "What Is Philosophy?"

Emin ORAL*

Abstract

This study aims to provide a brief summary of the views put forward by Gilles Deleuze and Felix Guattari, two of the leading thinkers of the 20th century, in their joint work *What is Philosophy?* This summary presents to the reader the basic understandings, problems and important concepts used by the duo in their works. On the other hand, it would be correct to state in advance that our study, which only pursues this aim, will not provide the reader with the expectation of originality. As a matter of fact, this summary study is sufficient to present the views of the duo, which they put forward in a somewhat tiresome and scattered manner in their works in question, by quoting them in a systematic manner that can be followed according to a natural development process. However, our study, which conveys the views of the duo in the aforementioned work with their sentences in a certain integrity and therefore lacks in meeting the expectation of originality, should not prejudge the originality of this work of the duo. Frankly speaking, we have made use of this work of the duo in different contexts, in different works that can be called original and which we hope to publish in the near future - especially by bringing the problem of the nature of knowledge into relation with the creative activity that the duo draws attention to in their work. In this respect, it would also be correct to state that we have no doubt that the work presents a narrative of philosophy that often captures the spirit of the age. Therefore, we can state that our study, as it stands, only aims to provide a general introduction to this work of the duo and to create a humble road map for students to follow regarding the plot of the work.

* Araş. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, eminoral@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3329-4204

Giriş

Çalışmamızın bir sonuç bölümü bulunmadığı için bu giriş bölümünde çalışmamızın takip edeceği güzergâha ilişkin genel bir açıklamada bulunmamız ve ikilinin görüşlerinde önemli güç merkezleri olarak işlenen bazı önemli kavramları sıralamamız gerekli görülebilir. Çalışmamız iki ana başlık ("Kaos, Kaosmos ve Disiplinler Sınıflaması" ile "Kavram, İçkinlik Düzlemi ve Kavramsal Kişilik" ana başlıkları) ve ikinci ana başlığa bağlı üç alt başlıktan ("Kavram", "İçkinlik Düzlemi" ve "Kavramsal Kişilik" alt başlıklarından) oluşmaktadır. Bu başlıklarda aktarılan görüşlerde gözümüze çarpan en önemli kavramlar ise şunlardır: Felsefe, bilim, sanat, mantık, kaos, kozmos, kaosmos, beyin-düşünce, rizom, konstrüktivizm, geo-felsefe, içkinlik düzlemi, kompozisyon düzlemi, gönderim düzlemi, kavram, algılam/duygulam, fonksiyon, kavramsal kişilik, estetik figür, kısmi gözlemci vb. Bu başlıklandırma ve temel kavramlar doğrultusunda çalışmamızda en temelde ikilinin *geo-felsefe* ve *kavram konstrüktivizmi* adını verdikleri anlayışlarına bağlı bir biçimde ortaya koydukları felsefe tasarımı ortaya konulacaktır. Fakat birinci ana başlıktan ve sıralanan bazı kavramlardan fark edileceği üzere yine de ikilinin yalnızca felsefe tasarımıyla ilgilenmeyecek aynı zamanda bilim, sanat ve mantık tasarımlarını da açıklığa kavuşturmaya çalışacağız. Farklı bir ifadeyle çalışmamızda ikilinin düzensizliğinden çok kendisinde başlayan her türlü formun dağılıp gittiği sonsuz hızla tanımladıkları *kaos*, daha doğrusu bu kaosu bir kesit gibi kesen *kaosmos* türü düzlemler üzerinden yaptıkları disiplinler sınıflamasını da ortaya koyacağız. Açıkçası ikilinin gerçekleştirdiği söz konusu sınıflandırmanın bu disiplinlere yönelik olarak çağdaş ve etkili bir bakışı kazandırmayı amaçladığı açıktır. Dolayısıyla daha ziyade ikilinin felsefenin doğası hakkında ortaya koydukları görüşlerine yönelen bu kısa

özet çalışmamızın yalnızca felsefecilere değil, aynı zamanda bilim, sanat ve mantıkla ilgilenen kişilere de farklı bir ufuk açacağına inandığımızı belirtebiliriz.

1. Kaos, Kaosmos ve Disiplinler Sınıflaması

Deleuze ve Guattari ikilisine göre kaos "bir hiçlik değil, ama bir gizil olan, tutarlılığı ve gönderimi olmaksızın, sonucu olmaksızın, aynı anda ortadan kalkmak üzere ortaya çıkan, olabilecek bütün parçacıkları içeren ve olabilecek bütün formları çeken bir boşluktur: Bu, sonsuz bir doğuş ve eriyiş hızıdır."[1] Onlara göre "kaosu belirleyen şey, belirleyicilerin yokluğundan çok, bu belirleyicilerin başlayıp yok oldukları sonsuz hızdır: Bu, birinden ötekine giden bir devinim değil, tersine iki belirleyici arasındaki bir bağlantının imkânsızlığıdır, zira biri öteki ortadan kaybolmadan belirmez, ve öteki taslak halinde kaybolduğu zaman biri yok olma halinde belirir. Kaos, cansız ya da durağan bir hal, rastgele bir karışım değildir. Kaos kaoslaştırır, ve sonsuzun içinde her türlü tutarlılığı bozar."[2] Deleuze'ün Guattari'den bağımsız bir şekilde ortaya koyduğu çalışmaları göz önünde bulundurarak, öne sürülen bu kaos tanımını, 'başlangıçta kaos vardı' diyen mitolojik düşüne farklı bir geri dönüşü ve dolayısıyla ata soyu Herakleitos olup, en güçlü dile getirilişini Nietzsche'nin etik yüklü ontolojik formülasyonlarında bulan felsefi bir oluş tasarımına dönük verilmiş ontolojik ve epistemolojik bir onayı karşıladığını düşünebiliriz.[3] Bu kaos kabulü,

[1] Deleuze ve Guattari 2017, 117.

[2] a.g.e, 49.

[3] Yine de ikilinin, saf içkinlik tasarımları konusunda gıpta ile baktıkları filozofların Anaksimandros ve Spinoza olduğuna dikkat etmekte de fayda vardır. İkili için Anaksimandros soybilimi yerbilimle değiştirip bilgeliği saf içkinliğin hizmetine koşarken, Spinoza ise sonsuz filozof-hâline-geliştir (a.g.e, 50/63-64).

maddenin ve düşüncenin sonsuz hızdaki kaosunu bir araya getirir.[4]

İkiliye göre istediğimiz tek şey, düşüncelerimize kendimizi kaostan korumamıza olanak sağlayacak bir parçacık düzen kazandırmaktır. Farklı bir ifadeyle, beynin/zihnin kaosuna, rizomatik saçılımlarına[5] bir düzen getirmektir: "Tek istediğimiz fikirlerimizin, en az sayıdaki değişmez kurallar uyarınca eklemlenmesi ve çağrışımın da bundan başkaca bir anlamı asla olmadı, fikirlerimize bir parçacık olsun düzen vermemize, birinden ötekine bir uzay ve zaman düzenliliği içinde geçmemize olanak veren, kanatlı atlar ve ateş saçan ejderhalar doğurtmak üzere evreni anın içinde kat etme 'fantezimizi' (kendinden geçme, delilik) engelleyen bu koruyucu kuralları, benzerliği, bitişikliği, nedenselliği sağlamaktan başkaca bir anlamı olmadı."[6]

4 Kaos farka dayalı varlığın tekssesliliği gibidir ve başka bir yerde Deleuze bunu şöyle anlatmıştır: "Tekssesliliğin özü Varlık'ın bütün bireyleştirici farkları veya iç kaynaklı kiplikleri için tek ve aynı bir anlamda söylenmesidir. Varlık tüm bu kiplikler için aynıdır ama bu kiplikler aynı değildir. Varlık hepsi için 'eşittir' ama kipliklerin kendileri eşit değildir. Varlık tüm kiplikler için tek bir anlamda söylenir ama kipliklerin kendileri aynı anlama sahip değildir. Teksesli varlık özü gereği bireyleştirici farklarla ilişkilenir ama bu farklar aynı öze sahip değildir ve varlığın özünü değiştirmezler –beyazın çeşitli yeğinliklerle ilişkilenmesi ama özünde aynı beyaz kalması gibi. Varlık'ın Parmenides'in şiirinde zannettiğimiz gibi iki 'yolu' [voies] değil, kendinin en çeşitli, en farklı, en farklılaşmışc tüm kipleriyle ilişkilenen tek bir 'sesi' [voix] vardır. Varlık, söylendiği her şey için tek ve aynı anlamda söylenir ama farklı olan ne için söylendiğidir: Bizzat fark için söylenir" (Deleuze 2017, 63).

5 "Beyin, özel olarak yayılmış bölgelerin içindeki değişkenlerin işlevlerini belirleyen sınırlar kurar hiç durmadan; bu değişkenler (bağlantılar) arasındaki ilişkiler, yalnızca istatistik bir kaosa tanıklık eden nöronlar arası elektrik bağlantılarda değil, ama determinist bir kaosa gönderen kimyasal bağlantılarda da giderek artan, belirsiz ve rastgele bir yapı gösterirler. Beyinsel merkezlerden çok, bir bölgede yoğunlaşmış, bir başkasında dağılmış noktalar vardır ve de 'osilatörler', bir noktadan ötekine geçen ve elektrik titreşimleri üreticisi moleküller vardır. Erwin Straus, koşullu reflekslerinki gibi çizgisel bir model içinde bile, önemli olanın aracıları, hiatus'ları ve boşlukları anlamak olduğunu göstermişti. Beynin ağaç gibi düşünülmüş paradigmaları, yerlerini kök-sapcıl [rhizomatique] figürlere, merkezsizleştirilmiş sistemlere, sonlu otomat şebekelerine, kaoid durumlara bırakırlar. Hiç şüphesiz bu kaos, alışkanlıkların ya da tanıma modellerinin etkisi altında, kanı üretici akışkanlıkların güçlendirilmesiyle gizlenmiş durumdadır; ama bunun tersine yaratıcı süreçler ve bunların içerdiği çatallaşmalar düşünülecek olursa, daha bir duyulur hale gelecektir. Ve beyinsel şeyler durumunda, değişkenler olarak hücrelerin kendilerine sahip olmadığı ölçüde, bireyleşme de daha işlevseldir, zira bu hücreler, beyni, kesintisiz ölümü içimize yerleştiren küçümen ölümlerin bütünü yaparak, yinelenmeksizin durmadan ölürler" (Deleuze ve Guattari 2017, 210-211).

6 a.g.e, 196.

İşte bu sonsuz sayıdaki fikirler, kaostan korunmak için açtığımız şemsiyelerden veya bizleri kaostan koruyan sahip olduğumuz kanılardan başkası değildir.

Fakat ikiliye göre sanat, bilim ve felsefe daha fazlasını ister. Düşüncenin üç büyük formu olan bu yaratıcı disiplinler, kaosun kızları olan bu disiplinler, kaosla kapışırlar. Kaosun ve kanıların ötesine taşınmak için kaosun üzerine düzlemler çeker, çatar veya çizerler. "Felsefe, sanat ve bilim nesnelleştirilmiş bir beynin zihinsel nesneleri değil, ama beynin özne hâline geldiği, Beyin-düşünce hâline geldiği üç görünüm, üç düzlemdir, üzerine binip meydan okumak üzere kaosun içine daldığı sallardır."[7] Düzlemler, kaosu kesen kaosmos türü düzlemlerdir ve kaosa karşı bir elek görevini yürütürler. "Her zaman bir önceki-nin göreli olarak kaotik bir durum ve sonrakinin de kaoid bir durum olacağı, art arda sıralanmış elekler... Öyle ki basitten bileşiğe gidecek yerde, kaotik eşiklerden geçilecektir."[8] Her halükârda bu düzlemler kaosun her türlü formu içine çekip dağıtan sonsuz hızına karşı ayakta duran ve içeriklerine özgü gerçekliklere sahip olan kaoid nesneler alanını yaratırlar. Böylelikle onları tanımlayan şey, tam da bu kaos üzerine çektikleri düzlemler ve bu düzlem üzerinde yarattıkları kaoid nesneler olmaktadır.

Burada her disiplinin kaosla girdiği etkileşim biçimindeki farklılığa dikkat etmekte fayda vardır. Çünkü bu etkileşim tarzları bizlere, bu disiplinlerin kendi kuruluş ilkelerini, amaçlarını, araştırma alanlarını, kaostan çekip aldıkları nesneleri ve transandantal bir yaşantıyla olan özsel ilişkilerini vb. gösterecektir. Söz gelimi kaosla etkileşiminde felsefe, "bir yandan tutarlılık kazanırken, *gizile* [kaos'a] *özgü bir tutarlılık* vererek sonsuz hızların nasıl korunabileceğini sorar"... [Olası soru(n)lardan herhangi biriyle çatılan] "felsefenin eleği, düşüncenin sonsuz

[7] a.g.e, 204-205.
[8] a.g.e, 200.

devinimlerini eler ve düşünce kadar hızlı giden tutarlı parçacıklar gibi oluşmuş kavramlarla döşer kendisini"... [Felsefe] "sonsuzu saklayarak, gizile, kavramlar aracılığıyla bir tutarlılık verir"... "Tutarlılık vererek sonsuzu kurtarmak ister": [ve o, bunu] "kavramsal kişiliklerin edimiyle, olayları ya da tutarlı kavramları sonsuza taşıyacak bir içkinlik düzlemi çizer[ek yapar]."[9]

Diğer taraftan kaosla etkileşiminde bilim, "*gizili etkinleştirmeye muktedir bir gönderim* elde etmek için, sonsuzdan, sonsuz hızdan vazgeçer" ... "Kaotik gizillikten, onu etkinleştiren, şeylerin durumlarına[10] ve cisimlere doğru iner" ... "Sonsuzdan vazgeçerek, gizile, işlevler aracılığıyla onu etkinleştiren bir gönderim verir" ... [Bir gönderim düzlemiyle iş gören] "bilimin olayında, bu, görüntü üzerindeki bir durak gibidir. Harikulade bir yavaşlama'dır ve madde de, aynı zamanda ona önermelerle sızmaya muktedir olan bilimsel düşünce de yavaşlama aracılığıyla etkinleşirler. Bir *fonksiyon*, bir Yavaşlıktır" ...[11] [Bilim] "düzenlenmiş bir etkin sistem halinde birleşme kaygısından çok, kaostan fazla da uzaklaşmamak, onu tedirgin eden şeyin bir kısmını, arkasında duran kaosun gizini, gizilin baskısını tutup çıkarabilmek için gizil-güçleri eşelemek arzusu tarafından esinlendirilmiştir."[12]

Öte yandan kaosla etkileşiminde sanat, "sonsuzu yeniden veren sonluyu yaratmak ister: Estetik figürlerin edimiyle, anıtları ya da bileşik duyumları taşıyan, bir kompozisyon düzlemi

---

[9] a.g.e, 117-118/193. Paragraftaki vurgular ve parantez ([ ]) içi ifadeler bize ait.

[10] "Şeylerin durumları sınır (gönderim) tarafından getirilmiş koşullar altında gizil kaostan çıkarlar: Bunlar, henüz cisimler veya şeyler değillerse de, etkinliklerdir, birimler veya bütünlüklerdir. Yörünge-parçacıklar ya da hız-imler olarak, bağımsız değişken kütleleridir. Karışımlardır bunlar. Bu değişkenler, koordinatlara girdikleri ve aralarından birinin ötekilerin büyük çokluğuna bağlı olduğu, ya da tersine aralarından birçoğunun birine bağlı olduğu oranlar uyarınca, bu oranlar içinde ele alındıkları ölçüde, özellikleri belirlerler" (a.g.e, 151).

[11] "Yavaşlamak, altından bütün hızların geçip gittiği kaosta bir sınır koymaktır, öyle ki hızlar apsis olarak belirlenmiş bir değişken oluştururlarken, bir yandan da sınır, aşılması mümkün olmayan bir evrensel değişmez oluşturur (örneğin kasılmadaki bir azami had)" (a.g.e, 118).

[12] a.g.e, 117-118/153. Paragraftaki vurgular ve parantez ([]) içi ifadeler bize ait.

çizer[ek yapar bunu]."[13] Sanat, "en sevimli kişiliği, en büyülü manzarayı kullanarak da olsa, kaosla savaşır, ama onu duyulur kılmak için savaşır."[14] "Ressam bir felaketin, ya da bir yangının içinden geçer ve tuvalin üzerinde, tıpkı onu kaostan kompozisyona ulaştıran sıçrayışın izi gibi, bu geçişin izini bırakır."[15] Ama "sanat kaos değildir, ama kaosun görüyü ve duyumu veren bir kompozisyonudur, öyle ki, Joyce'un dediği gibi, bir kaosmos, bileşik bir kaos kurar - ne öngörülmüş ne de önceden tasarlanmış."[16]

"Filozof, bilgin, sanatçı ölüler âleminden dönmüş gibidirler. Filozofun kaostan beraberinde getirdiği, sonsuz olarak kalan, ama kesitsel bir içkinlik düzlemi çizen yüzeylerin üzerinde ya da mutlak oylumların içinde birbirinden ayrılmaz hale gelmiş *değişimler*dir: bunlar artık ayrışık çağrışımlar değil, ama bir kavram içindeki ayrıştırılmazlık bölgelerine göre dağılmış yeniden zincirlenmelerdir. Bilgin kaostan yavaşlamalarla, yani hangisi olursa olsun iç içe girmeğe elverişli başkaca değişkenliklerin elenmesi yoluyla bağımsız hale gelmiş *değişkenler* getirir, öyle ki alıkonmuş değişkenler belirlenebilir orantılar altında bir fonksiyona dâhil olurlar: Bunlar artık şeylerin içindeki özellik bağları değil, ama yerel olasılıklardan kalkıp bütünsel bir kozmolojiye giden kesitsel bir gönderim düzlemi üzerindeki sonlu koordinatlardır. Sanatçının kaostan getirdiğiyse, artık duyu organında duyulurun yeniden üretimini kurmayan, ama sonsuzu yeniden vermeye muktedir, organik-olmayan bir kompozisyon düzlemi üzerinde, bir duyulur varlık, bir duyum varlığı çatan *değişiklikler*dir."[17]

Diğer taraftan ikili, kavramlardan fonksiyonlar yapmaya çalışan mantık bilimini yaratıcı disiplinler arasında saymaz.

[13] a.g.e, 193-194.
[14] a.g.e, 199.
[15] a.g.e, 197.
[16] a.g.e, 199. Paragraftaki vurgular ve parantez ([ ]) içi ifadeler bize ait.
[17] a.g.e, 197.

Onlara göre mantık, "basit doğruluk değeri olarak gönderimi kendi kendisinde boşmuş gibi düşündüğünden, onu ancak, kâh bilimin edinmiş olduğu önermelerde, kâh edimsel önermelerde (Napoléon Waterloo mağlubudur), kâh basit görüşlerde ('X sanıyor ki...') önceden oluşturulmuş cisimlere veya şeylerin durumlarına uygulayabilir. Bütün bu önerme tipleri, bilgilendirme değeri taşıyan prospektlerdir. Demek oluyor ki mantığın bir paradigması vardır, mantık hatta, artık dininki de biliminki de olmayan ve prospektlerin veya bilgilendirici önermelerin içindeki doğrunun tanınması gibi olan, üçüncü paradigma şıkkıdır. Bilgiççe 'meta-matematik' deyimi, bir tanıma formu altında bilimsel sözceden mantıksal önermeye geçişi oldukça iyi gösteriyor."[18]

"Sanat bir kaos parçasını, duyulur hale gelen bileşik bir kaos oluşturmak, ya da değişiklik olarak ondan kaoid bir duyum çıkarmak üzere, bir çerçevenin içine alır; ama bilim kaos parçasını bir koordinatlar sistemi içine buyur eder ve Doğa hâline gelen, ondan rastgele bir fonksiyon ve kaoid değişkenler çıkarttığı, gönderimde bulunulmuş bir kaos oluşturur."[19] "Felsefe de farksızlaştırılmış boşluk ya da benzeşmezliğin okyanusu olarak algıladığı kaosla savaşır" ... [Savaşın tanığı olan felsefi] "bir kavram, kanıda olduğu gibi çağrışmış bir fikirler bütünü değildir. En kötü olasılıkla, bir tür akılcılaştırılmış *Urdoxa* kurabilecek bir akıllar düzeni, düzenlenmiş bir akıllar dizisi de değildir" ... "Bir kavram, bir içkinlik düzlemi üzerinde, bu düzlem kaotik değişkenliği kesip ona tutarlılık (gerçeklik) verdiği ölçüde üreyen ya da kurulan, ayrılmaz bir değişimler bütünüdür. Demek ki bir kavram öncelikle bir kaoid durumdur; tutarlı kılınmış, Düşünce hâline gelmiş bir kozmosa, zihinsel kozmosa gönderir."[20]

[18] a.g.e, 137.
[19] a.g.e, 200-201.
[20] a.g.e, 202. Paragraftaki parantez ([]) içi ifadeler bize ait.

"Üç yol da özgündür, her biri ötekiler kadar doğrudandır ve düzlemin ve o düzlemi işgal eden şeyin türüne göre birbirinden ayrılır. Düşünmek, kavramlar aracılığıyla düşünmektir ya da fonksiyonlar ya da duyumlar aracılığıyla düşünmektir ve bu düşüncelerden her biri ötekilerden daha iyi veya daha bir yoğunlukla, daha bir tamlıkla, daha bireşimsel olarak 'düşünce' değildir. Sanatın çerçeveleri bilimsel koordinatlar olmadığı gibi, duyumlar da kavramlar, ya da kavramlar duyum değillerdir."[21] "Üç düzlem de kendi öğeleriyle birlikte indirgenemezdir: *Felsefenin içkinlik düzlemi, sanatın kompozisyon düzlemi, bilimin gönderim ya da eşgüdüm düzlemi; kavramın formu, duyumun gücü, bilginin işlevi; kavramlar ve kavramsal kişilikler, duyumlar ve estetik figürler, fonksiyonlar ve kısmi gözlemciler.*"[22] "Üç düşünce biçimi, bireşim ve özdeşleşme olmaksızın kesişir, içiçe girer. Felsefe kavramlarıyla olaylar çıkartır, sanat duyumlarıyla anıtlar diker, bilim de fonksiyonlarıyla şeylerin durumlarını kurar."[23] Nihayet ikiliye göre bu üç düşünce biçiminin ya da üç kaosmos türü düzlemin birliği olmasa bile birleşme noktası beyindir:[24] "Eğer felsefenin, sanatın ve bilimin zihinsel nesneleri (yani yaşamsal fikirler) bir yere sahip idiyseler, bu yer nesnelleştirilmez bir beynin sinaptik yarıklarının en derinlerinde, boşluklarında [hiatus], aralıklarında, ara-zamanlarındadır, onları

[21] a.g.e, 194.

[22] a.g.e, 211.

[23] a.g.e, 195.

[24] Felsefe ve bilim ile olan özel ilgisinde beynin durumunu şöyle anlatır ikili: "Beyin bizatihi zihindir. Beynin özne, ya da daha iyisi Whitehead'in deyişiyle 'süper fışkırma' hâline gelmesiyle aynı zamanda, kavram, yaratılmış olarak nesne, olay veya bizatihi yaratma ve felsefe de, beynin çizdiği ve kavramları taşıyan içkinlik düzlemi hâline gelir. Beyinsel devinimler bu yüzden kavramsal kişilikler doğururlar" (a.g.e, 205). "Bilimsel bilme yetisinin temel edimleri... bize şunlar olarak göründü: Sonsuz hızlardan vazgeçmeyi işaretleyen ve bir gönderim düzlemi çizen sınırlar koymak; bu sınırlara doğru yönelen dizeler halinde düzenlenen değişkenler vermek; gönderim düzlemi edimli bir eşgüdüm olarak kalırken, bağımsız değişkenleri, ayrışık fonksiyonların aralarında ya da sınırlarında bağlı oldukları zorunlu bağlamlar kuracak tarzda eşgüdümlemek; fonksiyonların gönderimde bulundukları koordinatlara bağlanan karışımları ya da şeylerin durumlarını belirlemek. Bilimsel bilginin bu işlemlerinin beynin işlevleri olduğunu söylemek yetmez; işlevlerin kendileri de bir bilgi düzleminin (gönderim) değişken koordinatlarını çizen ve her yana kısmi gözlemciler gönderen bir beynin kıvrımlarıdır" (a.g.e, 209-210).

aramak için oraya dalmanın yaratmakla anlamdaş olacağı yerdedir."[25]

2. Kavram, İçkinlik Düzlemi ve Kavramsal Kişilik

Genel olarak aktardığımız bu sınıflamanın gösterdiği üzere ikiliye göre 'kavram yaratmak', sadece felsefeye özgüdür. "Bilgenin ölümünü onayan ve onun yerine filozofları, bilgeliğin dostlarını, bilgeliği arayan, ama biçimsel olarak ona sahip olmayanları geçiren [Yunanlardan beridir felsefe] kavramlar oluşturmak, keşfetmek, üretmek sanatıdır [ya da farklı bir dille Yunanlardan beridir felsefe, kendini] kavramlar yaratmayı içeren bir disiplin olarak var edegelmiştir."[26] Bu bakımdan "filozof, kavramı keşfeder, onu düşünür [ve kavram da] yaratılmak zorunda olduğu içindir ki, onu bir güç halinde kendinde taşıyan kişi, ya da onu yaratacak güce ve yeterliğe sahip olan kişi kimliğiyle filozofa göndermede bulunur."[27] Ama bu, felsefenin kavram dışında bir öğe sunmadığı ya da etkinliğe geçmek için başka türden gereklilikleri yerine getirmek zorunda olmadığı anlamına gelmez. Bunun aksine "felsefe, her biri öteki ikisine

[25] a.g.e, 203-204.

[26] a.g.e, 12-14. Diğer taraftan ikiliye göre "filozoflar felsefi gerçeklik olarak kavramın doğasıyla yeterince ilgilenmediler. Onu oluşturmaya (soyutlama veya genelleme), ya da kullanmaya (yargı) muktedir yetiler aracılığıyla açıklanan, verilmiş bir bilgi ya da temsiliyet gibi düşünmeyi yeğlediler onu. Ama kavram verilmiş değildir, yaratılmıştır, yaratılacaktır; oluşturulmamıştır, o kendi kendisini kendinde ortaya koyar, kendi kendisini koymadır" (a.g.e, 20). Buna paralel felsefe, "temaşa [contemplation] değildir, düşünüm [reflexion] veya iletişim [communication] de değildir. Temaşa değildir, zira temaşa edilenler, kendi öz kavramlarının yaratılışı içinde gömülmüş bir halde, şeylerin kendileridir. Düşünüm değildir, çünkü hiç kimse, her ne üstüne olursa olsun düşünümlemek için felsefeye gerek duymaz" ... "Ve felsefe, kavram değil 'uzlaşma' [consensus] yaratmak için, yalnızca kanıların [opinions] içindeki gücüyle iş gören iletişimde de hiçbir nihai sığınak bulamaz... Temaşa, düşünümleme, iletişim, birer disiplin değil, ama bütün disiplinler içindeki Tümelleri oluşturan makinelerdir" (a.g.e, 15-16).

[27] a.g.e, 14. İkiliye göre "kavramlar, gök cisimleri gibi önceden tamamlanmış olarak bizi beklemezler. Kavramlar için ayrı bir gökyüzü yoktur. Onlar keşfedilmeli, üretilmeli, ya da asıl, yaratılmalıdırlar ve yaratıcılarının imzasını taşımadıkça da bir şey olamazlar" (a.g.e, 15).

yanıt veren, ama kendi başına ele alınması gereken üç öğe sunar: *Çizmek zorunda olduğu felsefe-öncesi düzlem (içkinlik),*[28] *icat etmek ve yaşatmak zorunda olduğu felsefe-yakını kişilik veya kişilikler (üsteleme), yaratmak zorunda olduğu felsefi kavramlar (tutarlılık)*. Çizmek, icat etmek, yaratmak; felsefi teslis budur işte."[29] O halde konstrüktivist yaklaşımın da bu teslis içerisindeki adımların yerine getirilmesinden başkaca bir anlamının olmadığını rahatlıkla düşünebiliriz.

2. 1. Kavram

- Deleuze ve Guattari ikilisi, kavram konstrüktivizmlerini anlatmak için ilk olarak kavram ve zihinsel kaos arasındaki ilişkiye dikkat çekerler. Onlar 'gözetleyici', 'emici' ve 'yapışkan' niteliklere sahip zihinsel bir kaos ile 'gözetlenen', 'emilen' ve 'yapışılan' bir kavram arasında özsel bir ilişkinin var olduğunu öne sürmektedirler: Öyle bir kavram ki, "durmadan onu gözetleyen, onu bir daha emmek için durmadan ona yapışan"[30] zihinsel kaostan çıkarak var olabilmektedir.
- Onlara göre "felsefi kavramlar birbirlerine uymayan parçalanmış bütünlerdir, zira kenarları çakışmaz. Bir puzzle

[28] Felsefe-öncesi ifadesi, kavramın kendini henüz düzlem üzerine döşemediği zaman bulunacak olan içkinlik düzlemine işaret eder. "Eğer felsefe kavramların yaratılmasıyla başlıyorsa, içkinlik düzleminin felsefe-öncesi bir şey gibi düşünülmesi gerekir. İçkinlik düzlemi, bir kavramın başka kavramlara gönderebileceği tarzda değil de kavramların kendilerini kavramsal olmayan bir anlayışa göndermeleri tarzında ön varsayılır... Her durumda, felsefe, kavramların gelip dolduracakları devingen bir çölü andıran bir Bir-Bütün'ün gücünü, felsefe-öncesi, hatta felsefi-olmayan gibi koyar ortaya [Deleuze ve Guattari ikilisinin Bir-Bütün ifadesiyle kastettikleri, felsefenin ucu açık kalsa da her halükârda sunduğu, parçalanmamış, güçlü Bütündür. Yani "Sınırsız Bir-Bütün, o kavramların hepsini bir tek ve aynı düzlem üzerinde kavrayan Omnitudo. Bir masa, bir yayla, bir kesittir bu. Bir tutarlılık düzlemidir, ya da daha doğru bir ifadeyle kavramların içkinlik düzlemi, planomenadır" (a.g.e, 42)]. "Felsefe-öncesi, önceden var olan bir şeyi değil, ama felsefe onu varsaymakla birlikte, felsefenin dışında varolmayan bir şeyi anlatır. Felsefi-olmayan, belki de bizatihi felsefeden de çok felsefenin bağrındadır ve felsefenin yalnızca felsefi ya da kavramsal bir tarzda anlaşılmakla yetinemeyeceğini, ama, özü itibariyle, filozof-olmayanlara da seslendiğini anlatır" (a.g.e, 47).

[29] a.g.e, 79.

[30] a.g.e, 25.

oluşturmaktan çok, zar atımlarından doğarlar. [Onların] tınıları vardır."[31]

- İkiliye göre "her kavram, onlarsız anlam taşıyamayacağı ve onların da ancak çözümleri üzerinde yol alındıkça ortaya konabileceği ya da anlaşılabileceği bir soruna, sorunlara göndermede bulunur."[32] Söz gelimi Kant'ın *özgürlük aracılığıyla gelen nedensellik/ahlak yasası kavramı* burada örnek olarak düşünülebilir. Ahlak yasası kavramı, bizleri determinist bir doğa düzenine rağmen/ya da bu düzenle bir arada, akıl sahibi varlıkların nasıl özgür olabileceği sorununa göndermektedir. Dahası "bir kavram yalnızca daha önceki kavramları evirip çevirdiği, ya da onların yerini aldığı bir sorunu değil, ama bir arada yaşamakta olan başka kavramlarla ittifak kuracağı bir *sorunlar kavşağı*nı [da] gerektirir."[33] Söz gelimi, doğal dünyaya ve insan kişiliğine uygulanan toplumsal tahakkümün yol açtığı x, y ve z türünde sorunlar bir sorunlar kavşağında; *hiyerarşi kavramı*nı ortaya çıkaracak şekilde buluşabilirler.
- Kavramın bizleri gönderdiği ve kendisiyle tamamlayıcı bir ilişki kurduğu yerde, bir gerçekliği temsil etmek üzere üzerinde oluştuğu bir düzlem; içkinlik düzlemi de bulunur. O halde kavram bizleri sadece bir soruna ya da sorunlar kavşağına göndermekle kalmaz, aynı zamanda o, bir düzlem çatar veya bizleri bu düzleme de gönderir.
- İkili –herhangi bir felsefi öğretinin 'başlangıç kavramı' da dâhil olmak üzere– her kavramın, birçok bileşene sahip olduğunu öne sürmektedir. Onlara göre her bileşen, kavram için bir 'yoğunlaştırıcı çizgi', bir 'yoğunluk ordinatı'dır

[31] a.g.e, 42. Paragraftaki parantez ([]) içi ifadeler bize ait.
[32] a.g.e, 25-26.
[33] a.g.e, 28. Parantez ([]) içi ifade bize ait.

ve her kavram da kendisine ait olan bileşenlerin 'rastlaşma', 'yoğunlaşma' ya da 'birikme noktası'dır.[34]

- Kavram, bileşenlerini tümler ve bileşenlerini tümlediği için bir bütündür –ama parçalı bir bütündür. Kavramın, sahip olduğu bileşen sayısıyla tanımlanmış düzensiz bir çerçevesi vardır ve bu açıdan bakıldığında kavrama özgü olan şey, bileşenlerini ondan ayrılmaz hale getirmektir. İkilinin çalışma içerisinde üzerinde durduğu örneklerden biri olarak söz gelimi *cogito* kavramı, 'düşünmeyi', 'şüphe etmeyi' ve 'olmayı' tümler. Düşünmek, şüphe etmek ve olmak bileşenleri, cogito kavramının ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde, *cogito* kavramının içerisinde rastlaşır, birikir ve yoğunlaşırlar.
- Diğer taraftan sırası geldiğinde bir kavramın herhangi bir bileşeni, başka bileşenlerin kavramı hâline de gelebilir. İkilinin üzerinde durduğu farklı bir örnek üzerinden; "böylece Başkası [kavramı] da bileşenleri arasında *surat* kavramına sahiptir, ama Surat'ın kendisi de kendi bileşenleri olan kavram olarak düşünülecektir. [Bu bakımdan] kavramlar sonsuza kadar uzanmaktadırlar ve yaratılmış oldukları için, asla hiçten yaratılmamışlardır."[35]
- Kavram öğesi olan her bileşen; kavram içinde "kısmi bir çevreleme, bir ***komşuluk bölgesi***[36] veya bir başkasıyla arasında bir ***fark edilmezlik eşiği*** sergiler" ... Bileşenler, bu halleriyle birbirlerinden "farklı olarak kalırlar, ama birinden ötekine bir şeyler, ikisi arasında kararlaştırılamaz bir şeyler geçip durur."[37] Çünkü söz gelimi a ve b'nin, birbirlerinden

[34] a.g.e, 25/29.

[35] a.g.e, 28-29. Paragraftaki vurgular ve parantez ([]) içi ifadeler bize ait.

[36] Söz gelimi cogito kavramı içindeki "ilk bölge şüphelenmekle düşünmek arasındadır (şüphelenmekte olan ben, düşünmekte olduğumdan şüphe edemem), ikinci bölgeyse düşünmekle olmak arasında yer alır (düşünmek için olmak gerekir)" (a.g.e, 34).

[37] a.g.e, 28.

ayırt edilmez '*hale-geldiği*', hem a'ya hem de b'ye ait olan bir ab alanı bulunmaktadır.[38]

- Diğer taraftan herhangi bir kavramın aynı düzlem üzerinde bulunan diğer kavramlarla ilişkisini sağlayan ve kendisine eklemlenen *köprüleri* de vardır.
- Böylelikle herhangi bir kavramın tutarlığını, onun iç ve dış tutarlılığını belirleyen unsurlar açıklık kazanmaktadır: Bileşenler, birbirlerinden farklı ve ayrışık olsalar da birbirlerinin hallerine geldikleri bölgeler yoluyla, kavram tarafından birbirlerinden ayrılmaz bir biçimde tümlenir ve kavramın iç-tutarlılığı sağlanmış olur. Kavramlar arası ilişkileri mümkün kılan köprüler aracılığıyla da bir kavramın, düzlem üzerinde bulunan diğer kavramlarla olan dış-tutarlığı sağlanır.[39]
- Kavram, bileşenlerinin "komşuluk bölgeleri halinde düzenlenişidir. Düzenseldir, onu oluşturan bütün çizgilerde mevcut bir yoğunluktur. Kavram, mesafesi bulunmayan bir düzen uyarınca dolaşıp durduğu bileşenlerine kıyasla, *yukardan-seyir* halindedir."[40] Yukardan-seyir "kavramın bulunduğu durumdur, ya da sonsuzlar her ne kadar bileşenlerin, eşiklerin ve köprülerin sayısına göre az ya da çok büyükse de kendine özgü sonsuzluğudur kavramın."[41]
- Diğer taraftan "kavram olayı söyler, özü ya da şeyi değil. Saf bir Olay'dır o."[42] İkili açısından olay, kavramlar altındaki düşüncenin olayıdır ve bu anlamda "felsefede kavram, bir içkinlik düzlemi üzerinde ve düzenli bir form içinde gizile tutarlık veren bir olayı ifade eder."[43] Onlara göre "felsefe kavramlar aracılığıyla şeylerin durumundan

[38] Paragraftaki vurgular bize ait.
[39] a.g.e, 28-29.
[40] a.g.e, 29-30.
[41] a.g.e, 30.
[42] a.g.e, 30.
[43] a.g.e, 73/ 132-133.

tutarlı bir olay, bir bakıma Lewis Carroll'ın kedisinin yitip gitmesinden sonra geride kalan gülümseyişi türü bir olay"[44] çıkarır her zaman. Dolayısıyla "ne şeylerin durumunun taşıyıcısı ne de yaşantının anlamlılığı olan kavram, bileşenleri anında kat eden saf anlam olarak olaydır."[45]

- İkiliye göre "eğer bir kavram bir öncekine kıyasla 'daha iyi' ise, bu, yeni değişimler ve bilinmeyen tınılar duyurduğu, alışılmadık bölümlemelere imkân verdiği, bizi yukardan-seyreden bir Olay getirdiği içindir."[46] Bu anlamda "felsefi kavram, telafi etmek üzere, yaşanmışlığa atıfta bulunmaz; ama o, kendi öz yaratısıyla, her yaşanmışlığın ve bir o kadar da şeylerin durumunun hepsinin üzerinde seyreden bir olayı hazırlar. Her kavram olayı yontar, onu kendince yeni baştan biçimlendirir."[47]

---

[44] a.g.e, 126.

[45] a.g.e, 143.

[46] a.g.e, 36.

[47] a.g.e, 41. İkiliye göre "olay... şeylerin durumu değildir, o, şeylerin durumu içinde, bir cisim içinde, bir yaşanmışlık içinde etkinleşir, ancak durmadan etkinleşmesinden çıkan veya ona eklenen gölgeli ve gizli bir parçası vardır: Şeylerin durumunun tersine ne başlar ne de biter, ancak tutarlılık kazandırdığı sonsuz devinimi kazanmış ya da saklamıştır. Etkin olandan farklı bir gizildir olay, ama artık kaotik olmayan, kendisini kaostan çekip alan içkinlik düzlemi üzerinde tutarlı ya da gerçek hâline gelmiş bir gizildir. Etkin olmaksızın gerçek, soyut olmaksızın ideal... Sanki şeylerin durumunu yukardan seyrettiği için aşkındır, ama kendi kendisinde ve düzlemin üzerinde kendiliğinden yukarıdan seyredebilme yeteneğini ona veren şey saf içkinliktir. Aşkın olan, aşkın-inişsel olan, daha çok içinde etkinleştiği şeylerin durumudur, ancak, bu şeylerin durumuna gelinceye kadar, o, gerçekliği buna bağlı olmadığı için, etkinleşmeyen ya da etkinleşmeye ilgisiz kalan şeyin saf içkinliğidir. Olay maddesizdir, cisimsizdir, yaşanmazdır: O saf yedektir. Olaya en çok nüfuz etmiş iki düşünüre, Péguy ve Blanchot'ya baktığımızda, biri, bir yanda benim bedenimle, benim kendimle en azından gizil-güç halindeki bağlantı içinde olan, tamamlanmış ya da tamamlanma gücüne sahip şeylerin durumunu; öte yandaysa, gerçekliğinin bile tamamlayamayacağı olayı, ne kesilen ne de başlayan, gelmediği kadar da bitmeyen, benimle ve bedenimin de onunla bağlantısı olmayan olayı, sonsuz devinimi ayırmak gerektiğini söyler - ve öteki de bir yanda bizim kendimizin ve bedenimizin, içinden geçtiğimiz şeylerin durumunun ve öte yandan da içine gömüldüğümüz ya da tırmandığımız olayın, asla başlamadan ve bitmeden yeniden başlayan şeyin, sonsuz içkinin olduğunu söyler" (a.g.e, 154).

2. 2. İçkinlik Düzlemi

- İçkinlik düzlemi, düşüncenin kendi içinde yol alırken kendine verdiği imgelerden biridir. Düşünce bu imge içerisinde yol alır ve bu noktada içkinlik düzlemi, felsefenin kaosla kapışması sırasında kaosu kesmek için çattığı bir kaosmos türü düzeni yükseltir. Yani "içkinlik düzlemi düşünülmüş ya da düşünülebilir bir kavram değil, ama düşüncenin imgesidir; düşünmenin, düşünceyi kullanmanın, düşünce içinde yol almanın[48] ne anlama geldiğine ilişkin olarak düşüncenin kendine verdiği bir imge..."[49] Ve bu imgenin yani "içkinlik düzleminin, Düşünce ve Doğa olarak, *Physis* ve *Nous* olarak, iki yüzü var"dır.[50]
- İkili için "düzlem elbette bir programdan, bir amaçtan, bir hedef ya da bir araçtan ibaret değildir; bu, felsefenin, üzerlerinde kavramlarını yarattığı mutlak zeminini, Yurdunu ya da yurtsuzlaştırılmasını,[51] temelini kuran bir içkinlik düzlemidir. Kavramlar yaratmak ve bir düzlem çatmak; bunların ikisi birden gerekir, tıpkı iki kanat ya da iki yüzgeç gibi... [Bu bakımdan] kavram felsefenin başlangıcıdır ama düzlem de onun çatılmasıdır."[52] İkiliye göre "içkinlik

[48] "Düşünce içinde yol almak ne nesnel kerteriz gerektirir ne de kendini özne gibi duyacak ve bu sıfatla, sonsuzu isteyecek veya ona gereksinecek devingen..." (a.g.e, 44).

[49] a.g.e, 43. İkiliye göre "düşüncenin imgesi, sadece düşüncenin hak olarak talep edebileceği şeyi tutar. Düşünce 'yalnızca' sonsuza götürülebilecek olan devinimi talep eder. Düşüncenin hak olarak talep ettiği şey, seçtiği şey, sonsuz devinim ya da sonsuzun devinimidir. Düşüncenin imgesini kuran odur" (a.g.e, s. 44).

[50] a.g.e, 45. İkili açısından "sonsuz devinim çifttir ve birinden ötekine sadece bir kıvrım söz konusudur" (a.g.e, 45). Dahası "ilk filozoflar, sınırsız devinimlerin, biri, Varlık'a bir madde verdiği ölçüde Physis olarak, öteki, düşünceye bir imge verdiği ölçüde Noûs olarak belirlenebilen iki yüzünü durmamacasına kat ettikleri bir düzlem çizerler" (a.g.e, s. 50).

[51] Deleuze ve Guattari özne ve nesne temelli düşünmenin düşüncenin tam bir değerlendirilmesinin yapılabilmesi için yeterli olmadığını öne sürmüşlerdir. Onlar, düşünmenin daha çok toprakla yurtluğun ilişkisi içerisinde gerçekleştiğini belirtmişlerdir. İkiliye göre "düşünmek toprağı emen (veya daha iyisi onu 'tutan') bir içkinlik düzlemi sermekten ibarettir" (a.g.e, 90). Onlara göre "herkesin, her yaşta, en büyük sınavlarda olduğu gibi en küçük şeylerde de kendisine nasıl bir yurtluk aradığını, yurtsuzlaşmalara göğüs gerdiğini veya bunu sürdürdüğünü ve bir anı, fetiş ya da düş, hemen hemen her bir şeyin üzerinde yeni baştan yurtlandığını görmek gerekir" (a.g.e, 71). İkilinin geo-felsefe tasarımı için ayrıca bakınız; (a.g.e, 87 vd.).

[52] a.g.e, 48. Paragraftaki parantez ([]) içi ifadeler bize ait.

düzlemi, bir kaos kesiti gerçekleştirmekle, kavramların yaratılmasına seslenir."[53] Dolayısıyla filozof kavram yaratırken, bir içkinlik düzlemi de çatmak zorundadır.

- Bu yolda "içkinlik düzlemi kaostan ödünç aldığı belirlemeleri kendi sonsuz devinimleri ya da diyagramsal çizgileri yapar."[54]
- Yine de kavramların düzlemden türediği sonucu çıkarılmamalıdır. Ya da biri diğerine indirgenmemelidir. "Düzlem tıpkı kavramların onu bölmeksizin doldurdukları bir çöl gibidir."[55] Kavram ve düzlem birbiriyle tamamlayıcı bir ilişki halindedir fakat birbirleriyle karıştırılacak şekilde düşünülmemelidirler. "Gerçekte, düzlemin öğeleri *diyagramsal çizgiler*dir, kavramlarsa *yoğunluk çizgileri*dir. Birinciler sonsuzun devinimleridir, oysaki ikinciler bu devinimlerin yoğunluk ordinatlarıdır, tıpkı özgün kesitler ya da diferansiyel konumlar gibi: Sonsuzun hızdan başka bir şey olmadığı ve her seferinde bir yüzey ya da bir hacim, çoğalma derecesindeki bir durağı işaretleyen düzensiz bir kenar oluşturan sonlu devinimler. Birinciler parçalanabilir türden mutlak *yönler*dir, oysaki ikinciler mutlak *boyutlar*-

---

[53] a.g.e, 49.

[54] a.g.e, 55. İkilinin dilinde, felsefenin kaosa tutarlılık verirken veya konstrüktivist teslise giderken geçirdiği evreler, içkinlik düzlemi temasının önde olduğu bir noktada, şöyle bir tarzla da ifade edilmiştir: "İçkinlik düzlemi felsefe-öncesidir ve henüz kavramlarla iş görmez, bir tür el yordamıyla ilerleyen deneylemeyi içerir ve izlediği yolda pek itiraf edilemeyen, fazla akılcı ve akla yakın olmayan araçlara başvurur. Bunlar, düş, sayrıksı süreç, ezoterik deneyler, esriklik ya da aşırılık türünden araçlardır. İçkinlik düzlemi üzerinde, ufka koşulur; oradan gözler kızarmış olarak dönülür, bu gözler zihnin gözleri de olsa..." (a.g.e, 48). Bu ifadelere ek olarak, ikilinin sanatın kompozisyon düzleminde bulunan estetik figürlerin ve felsefenin içkinlik düzleminde bulunan kavramsal kişiliklerin iç içe geçtikleri ittifaklardan söz ederken öne sürdükleri de göz önüne alınabilir: "Sanatın kompozisyon düzlemiyle felsefenin içkinlik düzlemi, iç içe geçebilirler, öyle ki, birinin açıklarını ötekinin bütünlükleri doldurur. Gerçekten, her bir şıkta, düzlem ve onu dolduran şey, tıpkı göreceli olarak ayrı, göreceli olarak ayrışık iki kısım gibidir. Demek ki, bir düşünür kesin bir şekilde düşüncenin anlamını değiştirebilir, yeni bir düşünce imgesi kotarabilir, yeni bir içkinlik düzlemi çatabilir; ama onu dolduracak yeni kavramlar yaratacak yerde, ona daha başka çabalar, şiirsel, romanesk, ya da hatta resimsel veya müzikal, daha başka bütünlükler yerleştirir. Ve aynı şekilde bunun tersini de yapar" (a.g.e, 70).

[55] a.g.e, 43.

dır, yoğunluklarınca tanımlanmış, her zaman parçalı yüzeyler ya da oylumlardır. Birinciler *görüler*dir, ikincilerse *yoğunluk*lar."[56] Dolayısıyla ve neticede "yoğunluk çizgileri asla diyagramsal çizgilerin sonucu değildir, aynı şekilde yoğunluk ordinatları da devinimlerden ya da yönlerden türemezler. İkisinin arasındaki rabıta basit tınıların bile ötesine taşar ve kavramların yaratılmasında, yardımcı mercileri, yani kavramsal kişilikleri devreye sokar."[57] İkiliye göre "kavramlar tıpkı yükselip alçalan sayısız dalgalar gibidir, ama içkinlik düzlemi onları katlayıp açan yegâne dalgadır. Düzlem, onu bir uçtan ötekine kat edip geri dönen sonsuz devinimleri sarmalar, ama kavramlar her seferinde yalnızca kendi öz bileşenlerini kat eden sonlu devinimlerin sonsuz hızlarıdır... Kavramlar takımadalar ya da kemik yapısıdır, kafatasından çok bir omurgadır, oysaki düzlem bu tek başınalıkları dolaşan nefestir. Kavramlar, eğri büğrü ve parçalanmış, mutlak yüzeyler ya da oylumlardır, oysaki düzlem, şekilsiz, yüzeyi de oylumu da olmayan, ama her zaman parçalanabilir[58] olan, mutlak sınırsızdır... Kavramlar olaylardır, ama düzlem olayların ufku, özbeöz kavramsal olayların yedeği ya da deposudur: Bir sınırmış gibi iş gören, bir gözlemciyle birlikte değişen ve şeylerin gözlenebilir durumlarını kuşatan göreceli ufuk değil; ama tüm gözlemcilerden bağımsız ve olayı, geçekleştiği yerde, şeylerin görünür bir durumundan bağımsız kavram hâline getiren mutlak ufuk. Kavramlar, parça parça düzlemi döşerler, işgal ederler veya doldururlar, oy-

[56] a.g.e, 46-47.

[57] a.g.e, 46-47.

[58] Yukarıdaki sayfalarda ikilinin, felsefenin her zaman parçalanmamış, güçlü Bir-Bütün sunduğunu düşündüklerini aktarmıştık. Bu, içkinlik düzleminin parçalanabilir olduğunu söyleyen yukarıdaki ilgili ifadeyle çelişkili gibi durmaktadır. Fakat bu karışıklığı, 'parçalanabilir' sözcüğünün İngilizce tercümedeki karşılığı olan 'fractal' sözcüğüyle giderebiliriz: 'Bir şeklin orantılı olarak küçültülmüş ya da büyütülmüşleri ile inşa edilen örüntüler' fraktal olarak adlandırılır.

saki düzlemin kendisi kavramların, bütünlüğünü, sürekliliğini kırmaksızın aralarında paylaştıkları bölünemez ortamdır."[59]

- İkiliye göre, "her düzlem, hak olarak düşüncenin payına düşen şeyin bir elemesini gerçekleştirir, ama işte birinden ötekine değişen de bu elemedir. Her içkinlik düzlemi Bir-Bütündür: Bilimsel bir bütün gibi kısmi değildir, kavramlar gibi parçalı da değildir, ama dağıtımsaldır, o bir 'her biri'dir. İçkinlik düzlemi *yapraklar halinde*dir. Ve hiç kuşkusuz karşılaştırılan her şıkta tek ve aynı bir düzlem mi, yoksa farklı farklı pek çok düzlemler mi bulunduğunu tahmin etmek zordur."[60] Perspektivizmi pekiştirmeye çalıştıkları gözlenen ikiliye göre "düşüncenin doğru ile olan bağlantısı hiçbir zaman sonsuz devinimin kaypaklıkları içinde basit bir iş olmadı, sabit bir iş hiç olmadı. Bu yüzden felsefeyi tanımlamak için böylesi bir bağlantıya başvurmak boşunadır. Düşüncenin modern imgesinin birincil vasfı belki de tümüyle bu bağlantıdan vazgeçmek ve doğrunun, yalnızca düşüncenin yarattığı şey olduğunu, ön varsayılmış olarak kabul ettiği içkinlik düzlemini ve de bu düzlemin, olumlusu ve olumsuzuyla birbirinden ayırt

[59] a.g.e, 42-43.

[60] a.g.e, 55. "İyi de kâh bir araya toplanan, kâh birbirinden ayrılan bütün bu yapraklar varsa, felsefede anlaşma nasıl olacaktır? Hangilerini yeni baştan keseceğini bilmeksizin, kendi öz düzlemimizi çizmek için yeltenmeye mahkûm edilmiş olmuyor muyuz? Bu yeniden bir tür kaos kurmak değil midir? Ama işte bu yüzdendir ki, her düzlem yalnızca yapraklar halinde olmakla kalmaz, ama delik deliktir ve bu deliklerden dışarıya, düzlemi sarıp sarmalayan, içine düştükçe çoğunlukla en başta onu çizmiş olan filozofun kendini yitireceği o sisleri sızdırır. Bunca sisin yükselişini, öyleyse, iki şekilde açıklıyoruz. Öncelikle düşüncenin, içkinliği, büyük temaşa Nesnesi, düşünümlemenin Öznesi, iletişimin başka öznesi gibi, bir şeye içkin olarak yorumlamaktan kendini alamayacağından: O zaman aşkınlığın yenide sızması mukadderdir. Ve eğer bundan kurtulmak mümkün olmuyorsa, bu, görünüşe bakılırsa, her içkinlik düzleminin, defetmesi gereken kaosu yeniden kurmadan, benzersiz olmaya, DÜZLEM olmaya talip olamamasındandır: Aşkınlık ve kaos arasında bir seçim yapacaksınız..." (a.g.e, 56).

edilmez hale gelmiş bütün belirticilerini dikkate alarak yarattığı şey olduğunu düşünmektir:[61] Düşünce yaratmadır, yoksa Nietzsche'nin anlatmayı başardığı gibi, doğruluk istenci değil."[62]

2. 3. Kavramsal Kişilik

- Yukarıda ifade edildiği üzere, Deleuze ve Guattari'ye göre, kavramlar ve içkinlik düzlemi birbirlerinden türememektedirler. Bunların birbirlerine karıştırılmaması veya her iki öğenin de kendi hallerinde veya kendilerine özgü işlevleriyle de düşünülmesi gerekmektedir. Fakat yine de ikilinin bu iki öğenin birbirleriyle tamamlayıcı bir ilişki kurduklarını ve dolayısıyla aralarında bir bağlantı bulunduklarını düşündüklerini ifade etmiştik. İşte kavramsal kişilikler ikili tarafından, tam da bu rabıta sürecinde ortaya çıkan ihtiyacı karşılamak üzere öne çıkarılmışlardır.[63]
- İkiliye göre "kavramsal kişilikler felsefi duyumluluklardır, kendileri de parçacıklı olan kavramların algılamaları ve

[61] Anlaşılan o ki ikilinin gözünde, öne çıkan perspektivizmin telafisini geo-felsefe yüklü 'kocaman bir birlikte-yaşama zamanı' gerçekleştirmektedir: İkiliye göre "zihinsel manzaralar çağlar boyunca rastgele değişmezler: şimdi kuru ve düzgün olan zeminin, böylesine bir görünüm, böylesine bir doku kazanması için, bir dağın şurada yükselmiş olması ya da bir nehrin, şu yakınlarda, oradan geçmesi gerekmiştir. Çok eski katmanların yükselebilecekleri, onları örtmüş olan oluşumlar içinden kendilerine bir yol açabilecekleri ve doğruca şimdiki katmanda, yeni bir eğrilik ilettikleri şimdiki katmanda yüze çıkabilecekleri doğrudur. Daha da fazlası, düşünülen bölgeler boyunca, katmanlaşmalar ille de aynı katmanlaşmalar olmadığı gibi, aynı düzene de sahip değillerdir. Felsefi zaman, böylece, önceyi ve sonrayı dışlamayan, ama onları stratigrafik bir düzende katmanlayan, kocaman bir birlikte-yaşama zamanıdır. Felsefenin, tarihini kesen ama onunla karışmayan, sonsuz oluşudur" (a.g.e, 62-63).

[62] a.g.e, 59.

[63] "Kavramsal kişiliklerin rolleri budur; düşüncenin yurtluklarını, yurtsuzlaşmalarını ve yeniden yurtlanmalarını ortaya çıkarmak. Kavramsal kişilikler düşünürlerdir, yalnızca düşünürlerdir ve kişiselleştirmeci belirticileri, düşüncenin diyagramsal hatları ve kavramların yoğunluk hatlarıyla sıkı sıkıya birleşir" (a.g.e, 72).

duygulanımlarıdır: Onlar aracılığıyla kavramlar yalnız düşünülmekle kalmazlar, ama algılanır ve hissedilirler."[64] Bu anlamda "kavramlar... tanımlanmalarına katkıda bulunan kavramsal kişiliklere gereksinirler."[65] Onlar, özgün kavramları esinlendirirler.[66] "Kavramsal kişilikler, yazarın içkinlik düzlemini çizen devinimleri harekete geçirirler ve bizatihi kavramlarını yaratışında devreye girerler."[67] Dolayısıyla "kavramlar için, şu ya da bu tutarlılık düzlemini yoklayıp duran kavramsal kişilikler düşünülecektir."[68]

- Böyle bir bağlam içerisinde, ikili için, bilgeliğin dostu olan *dost* "artık bir dışsal kişiliği, bir örneği ya da bir empirik koşulu değil, ama düşünceye içsel bir mevcudiyeti, bizatihi düşüncenin olabilirliğinin bir koşulunu, yaşayan bir kategoriyi, transandantal bir yaşanmışlığı göstermektedir. Yunanlar, bundan böyle bir başkasıyla değil, ama bir Bütünlükle, bir Nesnellikle, bir Tözle ilişkiye giren dostu, felsefe aracılığıyla bir güç gösterisinden geçirirler."[69] Bu

[64] a.g.e, 131. Bu nokta sanat, felsefe ve bilim arasındaki ilişki için oldukça önemli bir ipucunu saklar. Anlaşılan o ki ikili, kavramsal kişiliklerce temsil edilen felsefi duyumlulukları ve kısmi-gözlemciler ile temsil edilen bilimsel duyumlulukları sanatın algılam ve duygulamlarının altına yerleştirmektedirler. Şöyle ki "kavramsal kişilikler her zaman için ve hanidir ufuktadırlar ve fonun üzerinde sonsuz hızla, yalnızca yukarıdan-seyrettikleri yüzeylerden, ya da bir anda içinden geçtikleri bileşenlerden gelen hızlı ve yavaş arasındaki enerjiye ilişkin olmayan [anergétique] farklılıklarla iş görürler; aynı şekilde algılama oraya bilgi iletmez, ama (sevimli ya da sevimsiz) bir duygulamı çevrimler. Bunun tersine, bilimsel gözlemciler, bir ufuk ayarlamasını ve yavaşlamalar ve hızlanmalar fonu üzerindeki bir dizi çerçevelemeyi varsayan, bizatihi şeylerin içinde yerleşik bakış açılarıdır: Duygulamlar burada enerjiye ilişkin [énergétique] ilişkiler ve algılamanın kendisi de bir bilgilenme niceliği hâline gelir. Bu belirlemeleri asla geliştiremeyiz, çünkü saf algılam ve duygulamların konumu hâlâ bize bağlı değil, sanatların varlığına gönderiyor. Ama işte, tastamam felsefi ve tastamam bilimsel algılamalar ve duygulanımların oluşu, kısaca, kavram ve fonksiyon duyumluluklarının oluşu, bir yanda bilim ve felsefe, öte yanda sanat arasındaki bir ilişkinin, bir fonksiyonun veya bir kavramın güzel olduğunu söylemenin mümkün olabildiği bir ilişkinin temelini de gösteriyor. Felsefenin veya bilimin özel algılamaları ve duygulanımları, biliminkiler de felsefeninkiler ölçüsünde olmak üzere, zorunlu olarak sanatın duygulam ve algılamlarına tutunacaktır" (a.g.e, 131-132).

[65] a.g.e, 12.

[66] a.g.e, 67.

[67] a.g.e, 67.

[68] a.g.e, 33.

[69] a.g.e, 12-13.

doğrultuda ikiliye göre felsefe tarihi de kavramsal "kişiliklerin, düzlemler boyunca sergiledikleri sıçrayışların, kavramlar boyunca gösterdikleri çeşitliliklerin araştırılmasından geçmek zorundadır."[70]

- Fakat "kavramsal kişilik filozofun temsilcisi olmadığı gibi, hatta bunun tersi geçerlidir: Filozof, başlıca kavramsal kişisiyle, tavassutçular ve felsefesinin hakiki özneleri olan bütün ötekilerin, zarfıdır yalnızca. Kavramsal kişilikler filozofun 'öteki-ad'ları [*hétéronymes*], filozofun adıysa, yarattığı kişiliklerin sıradan lâkabıdır."[71] İkili açısından "kavramsal kişilik, filozof için geçerli olan bir felsefenin oluşu[72] veya öznesidir, öyle ki Nietzsche'nin 'Deccal'i veya 'Çarmıha gerilmiş Dionysos'u imzaladığı gibi, Cusanus ya da hattâ Descartes 'Budala'yı imzasalar gerektir."[73]
- İkiliye göre kavramsal kişiliklerle özel ilgisinde "felsefi bağlantı... bir kavramsal kişiliğin orada hep ben öznesini telâffuz ettiği, üçüncü şahısta kullanılan bir sözel eylemdir: Budala olarak düşünüyorum, Zerdüşt olarak istiyorum, Dionysos olarak raks ediyorum, Âşık olarak talepte bulunuyorum. Bergsoncu süre bile bir koşucuya gereksinir. Felsefi sözcelemde, bir şey onu söyleyerek yapılmaz, ama bir kavramsal kişilik aracılığıyla, devinimi düşünerek devinim gerçekleştirilir. Bu nedenle kavramsal kişilikler sözcelemin gerçek taşıyıcılarıdır."[74]

---

[70] a.g.e, 66.

[71] a.g.e, 67-68.

[72] Bir tür hâline-geliş fakat; O olmaksızın Onun hâline-geliş: "Hâline-gelmek [devenir], olmak [etre] değildir ve Nietzsche Dionysos hâline-gelirken, aynı anda Dionysos da filozof hâline-gelir. Burada da ilk başlayan Platon'du: Sokrates'i filozof hâline getirirken, aynı anda Sokrates hâline-geldi" (a.g.e, 68).

[73] a.g.e, 67-68.

[74] a.g.e, 68. İkiliye göre "örneğin, bir kavramsal kişilik kekeliyor dendiğinde, bu artık belli bir dilde kekeleyen bir tip değil, ama bütün bir dili kekeleten ve kekelemeyi dil olarak bizatihi düşüncenin belirticisi yapan bir düşünürdür ... Kekeme, dost, yargıç, somut varoluşlarını yitirmezler, tersine, düşüncenin şu ya da bu kavramsal kişilikle olan gerçek alışverişindeki iç koşulları olarak yeni bir varoluş kazanırlar" (a.g.e, 72).

- İkilinin düşüncelerinde kavramsal kişilikler; mitsel kişiselleştirmeleri, edebiyat-roman kahramanlarını, tarihsel kişileri, diyalog karakterlerini[75] ya da psiko-sosyal tipleri[76] karşılamadığı gibi soyut bir kimlikleştirme, bir simge, bir alegoriyle de uzaktan yakından ilişkileri yoktur. "Zira kavramsal kişilik yaşar, diretir. Filozof, kavramsal kişiliklerinin mizacıncadır. O kişilikler tarihsel olarak, mitolojik olarak veya güncel olarak olduklarından daha başka şey hâline gelirlerken, kavramsal kişiliğine veya kişiliklerine dönüşmek, filozofun kaderidir."[77] İkiliye göre "filozofların yüzü ve bedeni, onlara, çoğu zaman tuhaf bir hava, özellikle de sanki onlarınkiyle gören bir başkasıymışçasına, gözlerine bir tuhaf hava veren, bu kişilikleri barındırır. Yaşamsal anekdotlar bir kavramsal kişiliğin, hayvanlarla, bitkilerle, ya da kayalarla olan bağlantısını anlatır ve bu bağlantı uyarınca filozofun kendisi de beklenmeyen bir şey hâline-gelir ve tek başına edinemeyeceği, trajik ve komik bir yoğunluk kazanır."[78]
- İkili, ifade ettikleri uyarıların ertesinde, kavramsal kişilikleri belli türden bir ayrım ve farklı belirticiler üzerinden ele alıp açıklamaya çalışmışlardır. Kastedilen ayrım, kavramsal kişiliklerin hem olumlu hem olumsuz kişilikler olarak düşünülebileceğini bildiren ayrımdır. Kavramsal

[75] "Birçok filozof diyaloglar yazdı, ama diyalogdaki kişiliklerle kavramsal kişilikleri birbirine karıştırmak tehlikelidir: Ancak adlandırma bakımından rastlaşırlar bunlar ve rolleri aynı değildir. Diyalogdaki kişilik kavramları sergiler: En basit durumda, aralarından, sevimli biri, yazarın temsilcisidir, oysa az ya da çok sevimsiz olan ötekiler, yazarın onlara getireceği eleştirilere veya onlarda yapacağı değişikliklere zemin hazırlamak üzere, kavramlarını sergiledikleri başka felsefelere göndermeler yaparlar. Buna karşılık kavramsal kişilikler, yazarın içkinlik düzlemini çizen devinimleri harekete geçirirler ve bizatihi kavramlarını yaratışında devreye girerler" (a.g.e, s. 67).

[76] "Tarih olmasaydı, oluş belirlenmemiş, koşullanmamış olarak kalırdı, ama oluş tarihsel değildir. Psiko-sosyal tipler tarihe aittirler, ama kavramsal kişilikler oluş'un malıdır. Olayın kendisi de tarihsel olmayan bir öğeye gereksindiği gibi, oluşa da gerek duyar" (a.g.e, s. 98)

[77] a.g.e, 67-68.

[78] a.g.e, 76.

kişilikler burada *sevimli ve sevimsiz kişilikler* olarak birbirlerinden farklılaşırlar. Sevimli ya da sevimsiz kişilikler, her ikisi birlikte, düzlem üzerinde gezinen kavrama aittirler ve dolayısıyla filozofun ve ilgili felsefenin çeşitli çehrelerini göstermektedirler. Fakat sevimli kişilikler düzlemin olumlu devinimlerini sevimsiz kişilikler ise, olumsuz devinimlerini işaretleyecek ve dolayısıyla birbirlerinden farklılaşacaklardır. İşte bu söz konusu farklılaşma, filozofun ve ona ait felsefenin farklı çehrelerinden okunacaktır. İkilinin verdiği örnekler üzerinden düşünürsek Zerdüşt ya da Dionysos, Nietzsche'nin sevimli kavramsal kişilikleri olarak düşünülecektir. Sevimsiz kişilikler için de yine ikilinin öne çıkardığı bir örnek olan, Platon'un kavramsal kişiliği Sokrates'in kendisinden farklılaşmaya çabaladığı Sofist'i düşünebiliriz.

- Kavramsal kişiliklerin belirticileri ise, oldukça fazladır. İkiliye göre söz konusu belirticiler için hazırlanabilecek bir liste eksiksiz olamaz: "Zira durmadan yenileri doğar ve de bunlar içkinlik düzlemleriyle birlikte değişiklik gösterirler. Ve belli bir düzlem üzerinde, bir kişiliği ortaya çıkarmak üzere çeşitli türden belirticiler birbirine karışır."[79] Yine de ikili, kavramsal kişiliklerin belirticileri olarak özellikle; *patetik belirticiler*den, *ilişkisel belirticiler*den, *dinamik belirticiler*den, *yargısal belirticiler*den ve *varoluşsal belirticiler*den söz etmiştir. Bunlardan birini, sözgelimi ikilinin hemen ilk sırada öne çıkardığı patetik belirticileri; ilgili kavramsal kişiliği yani, *Budala* kişiliği üzerinden düşünebiliriz: "Budala, kendisiyle düşünmek isteyen kişi ve değişebilen, başka bir anlam alabilen bir kişilik. Ama aynı zamanda da bir Deli, bir tür deli, düşüncenin içinde bir düşünme iktidarsızlığı bulan, kataleptik düşünür ya da 'mumya'. Ya da bir büyük manyak, düşünceden önce gelen şeyi, bir Zaten-burada'yı

[79] a.g.e, 73.

arayan, ama bizatihi düşüncenin bağrında arayan, çıldıran biri..."[80]

- Sonuçta ikiliye göre filozof, kavramsal kişiliği; içkinlik düzlemi ile kavramın birbirleriyle ilişkilendikleri yerde bulmaktadır. O halde diyebiliriz ki filozof ve kavramsal kişiliğin birbirlerinin hallerine geldikleri yer de burasıdır. Ama ikiliye göre hangi kavramın yapılanacağını veya ne şekilde yapılandırılacağını belirleyen sürecin tamamlanması için, tat da lazımdır: Şöyle ki aslında kavram, kavramsal kişilik ve içkinlik düzlemi birbirlerinden ayrı düşünülmesi gereken unsurlardır. İkili açısından bu üç öğenin, ortak bir yeti aracılığıyla birbirlerine uyarlanmalarından sonra bir aradalıkları mümkün olmaktadır. İşte tat, bu bakımdan bir ortak uyarlama yetisidir.[81] Görüldüğü üzere ikili için, kavramların tınıları olduğu gibi tatları da vardır: Filozof, işte bu söz konusu tınıları duyup onları tatlarıyla birlikte yaratandır.
- Şimdi, geldiğimiz noktada, ikilinin bu ortak uyarlama yetisi üzerine söylediklerine eğilirsek, onlar için kavram konstrüktivizminin ne anlama geldiğine ilişkin genel bir özet elde edebiliriz: "Eğer düzlemin çizimine Akıl, kişiliklerin icadına İmgelem, kavramların yaratılmasına Anlama yetisi diyorsak, tat henüz belirlenmemiş kavramın, henüz belirsizliklerde dolaşan kişiliğin, henüz saydamlıklardaki düzlemin üçlü yetisi olarak ortaya çıkıyor. Bu yüzden yaratmak, icat etmek, çizmek gerekir, ama tat, yapısal olarak farklılık gösteren üç merci arasındaki rabıtanın kuralı gibidir tıpkı. Şüphesiz bu bir ölçme yetisi değildir. İçkinlik düzlemini ortaya çıkaran bu sonsuz devinimlerde, kenar-

[80] a.g.e, 73.

[81] "Ve siz de bana tatlar ve tatmak tartışılmaz mı diyorsunuz dostlarım? Yaşam tatlar ve tatmak üzerine bir kavgadan ibarettir! Tat: bu hem ağırlık hem terazi kefesi hem de tartandır; ağırlık, kefe ve tartan üzerine kavga etmeden yaşamak isteyen tüm canlıların vay hâline!" (Nietzsche 2016, 114).

ları olmayan bu hızlandırılmış çizgilerde, bu meyil ve eğriliklerde, ayrıca her zaman aşırı, bazen sevimsiz olan bu kişiliklerde, ya da düzensiz formları, tiz yoğunlukları bulunan, bir tür 'tiksinme' telkin edebilecek ölçüde cırtlak ve barbar renkler taşıyan bu kavramlarda (özellikle itici kavramlarda) hiçbir ölçü bulamayız. Yine de her durumda felsefi tat olarak ortaya çıkan şey, iyi yapılmış kavramın sevgisidir. 'İyi yapılmış' diye, kavramın ılımlılığına değil, ama kavramsal faaliyetin kendi kendinde sınırı bulunmadığı, yalnızca öteki iki sınırsız faaliyette sınır tanıdığı bir tür atılımına, dalgalanımına diyoruz. Eğer kavramlar hazır biçimde önceden var olsalardı, gözlemlenecek sınırları da olurdu; ama 'felsefe-öncesi' düzlem bile, yalnızca, önceden varsayılmış olarak çizildiği ve de çizilmeksizin önceden var olmayacağı için böyle adlandırılmıştır. Üç faaliyet de sıkı sıkıya eşzamanlıdır ve aralarındaki tek ilişki, ortak bir ölçüye sahip olmamalarıdır. Kavramların yaratılmasının, gelip doldurdukları düzlemden başka sınırı yoktur, ama düzlemin kendisi sınırlıdır ve çizimi yalnızca eklemlemek zorunda olduğu yaratılacak kavramlara veya tutmakla yükümlü olduğu icat edilecek kişiliklere uyar. Tıpkı resimde olduğu gibi: Canavarlar ve cüceler için bile, iyi çizilmelerini gerektiren bir tattan söz edilebilir; bu da tatsızlaştırılmaları demek değil, ama biçimsiz kenarlarının derinin dokusuyla, ya da tohumu taşıyan madde olarak dalgalarını geçer gibi göründükleri bir Toprak parçasıyla ilişkileri bağlamında çizilmeleri demektir."[82]

[82] a.g.e, 80-81.

Kaynakça

Deleuze, G & Guattari, F. 2017. *Felsefe Nedir?*, Çev. T. Ilgaz. İstanbul: YKY.

Deleuze, G. 2017. *Fark ve Tekrar*, Çev. B. Yalçın ve E. Koyuncu. İstanbul: Norgunk Yayınları.

Nietzsche, F. 2016. *Böyle Söyledi Zerdüşt*, Çev. M. Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.